

karacsony.andras_41_22

Tézisek

Karácsony András: Döntés és hagyomány

Budapest 2022

A kutatás előzményei

1990-ben védtem meg kandidátusi értekezésem *Az értelem labirintusában* címmel. Az értekezés Niklas Luhmann társadalomelméleti megközelítését mutatta be és elemezte. Természetesen tudott volt számomra, hogy Luhmann munkásságának jelentős része a jogszociológia, jogelmélet területére esik, de ezt akkor nem vizsgáltam. Az ezt követő két évtizedben – külföldi kutatói ösztöndíjakkal is támogatottan - az alábbi témákat kutattam:

- a természetjog és jogpozitivizmus 20. századi vitája, középpontba állítva Radbruch háború utáni jogpozitivizmus kritikáját, illetve az erre vonatkozó későbbi álláspontokat. Számomra Bernd Rüthers elemzése volt a legmeggyőzőbb, aki szerint a nemzetiszocializmus joga alapvetően nem a törvényhozás által (noha 1936-ig hoztak több náci szemléletű törvényt), hanem értelmezés által vált nácivá. Ez a megközelítés elvezetett ahhoz, hogy részletesebben megvizsgáljam a jogi értelmezéstan, jogi hermeneutika problematikáját.
- Két tanulmányban összegeztem a jogi hermeneutikára vonatkozó kutatási eredményeim. Az egyikben a jogi hermeneutika újkori német eszmetörténetét tekintetem át, középpontba állítva Friedrich Carl von Savigny nézeteit. Ennek során ki kellett térnem a Savigny és Schleiermacher értékeléséről folyó vitára. A másik tanulmányban Gadamer és Betti vitáját elemeztem a jogi értelmezéstanról.
- A kilencvenes évek végén visszatértem a luhmanni elmülethez és annak a jogfelfogására fordítottam figyelmem. A habilitációs előadásom a társadalomelmélet és jogelmélet viszonyát vizsgáltam és a luhmanni megközelítést egyértelműen mint társadalomelméleti jellegű jogfelfogást (jogelmélet, jogszociológia) jellemeztem.
- A következő évtizedet a politikai teológia területének szenteltem, középpontba állítva Carl Schmitt gondolati felvetéseit. Erről a témáról két alkalommal is tartottam három féléves kurzust doktoranduszhallgatóknak és több tanulmányt publikáltam. Az összegzésem 2016-ban jelent meg, *A jogtudomány teológusa (Carl Schmitt politikai teológiája)* címmel.
- Ezen előtanulmányok alapján egy konkrétabb kérdéskör felé fordultam, mégpedig a döntés problematikája felé. Az előzmények felvázolásából kiviláglik, hogy az elmúlt évtizedekben mindig visszatértem két német gondolkodó, Carl Schmitt és Niklas Luhmann életművéhez – igaz különböző aspektusokból. Mindketten központi jelentőségűnek tartották a döntést. A kezdetekben az említettekre távoli pillantást vetettem, azaz a kortársak gondolkodói világában akartam elhelyezni őket, majd fokozatosan eszméik belső rétegeire koncentráltam. Carl Schmitt elsősorban jogtudós, de a politika értelmezése is nagy hatástörténettel bír. A döntés problematikát illetően nála ez a két aspektus, a jog és a politika, látványosan összekapcsolódott. Luhmann elsősorban a társadalomelméleti gondolkodás megújítója, de munkásságának jelentős része a jog világát tárgyalja. Ennek nemcsak személyes okát leheljük fel (jogot végzett és egy ideig közigazgatási jogászként dolgozott), hanem társadalomelméleti koncepciójából is következett.

Döntés: kontextusok és perspektívák

A döntés fogalma arra utal, hogy világunkat a lehetőségek világának fogjuk fel, és fontosnak tartjuk, hogy ezen belül milyen megkülönböztetést teszünk, és ezt követően, a különbségtevés által strukturált helyzetben mit választunk ki cselekvésünk megvalósításához. A döntés az elvileg kívánatos és reálisan lehetséges közötti különbség áthidalója. Amikor szabadságról, választásról beszélünk, akkor ehhez a döntés is hozzátartozik. Az elmúlt évszázad elmélettörténeti irodalmában azon megközelítéseket, melyek szerint a döntés kulcsfontosságú esemény a társadalmi élet történetében, decizionistának nevezik.

A döntést középpontba állító elméletek alapproblémája: a döntés levezethető-e maradéktalanul a fennálló normatív és nem normatív tényekből. Röviden: determinált vagy aluldeterminált? Illetve a döntés elfogadásához elegendő-e a döntést előíró norma vagy cselekvésmód legitimitása? Azaz: elérhető-e a legitimitás egy logikai levezetéssel (ha a norma és a döntéshozatalra felhatalmazott személy, szerv legitim, akkor maga a megszületett döntés is legitim), vagy a döntés önmagában vetten saját legitimitációt kíván. Két különböző, ám összekapcsolódó kérdéstről van szó. Az első magának a döntésnek a megszületését érinti, a második pedig a döntés tartalmi elfogadhatóságát-elfogadottságát (legitimitását). A második mozzanat ugyanakkor két szakaszra bontható. A döntés elfogadása először is azt jelenti, hogy maga a döntéshozatal eredménye elfogadást nyer-e, majd pedig a döntés végrehajtását, megvalósítását ítélik meg. Az utóbbi kritériuma egyértelműen a sikeresség, magyarul, hogy a döntésben megfogalmazódott célt elérték-e, és ez beváltotta-e az előzetes reményeket? A hátrányos mellékkövetkezmények súlyát tudták-e csökkenteni? Épp ezért mondhatjuk, hogy a döntés legitimitása egy elhúzódó folyamatban állhat elő. Abból, hogy a döntés tartalmát elfogadják az érintettek, még nem következik automatikusan, hogy a döntés végrehajtása is egyetértésre talál.

A döntés levezethetlenségét különösképp a pszichológiai, szociálpszichológiai irodalomban jelentkező intuícióelmélet hívei hangsúlyozzák. Kutatási eredményekre hivatkozva a megérzés, az érzelmekre támaszkodó intuíció fontosságát emelik ki. Az intuíció előtérbe állítása nemcsak a döntés racionalitását teszi kérdésessé, jelentsen bármit is ez a racionalitás, hanem egyúttal a döntés gyorsaságát is magyarázza. Egy gyors döntésnél ugyanis nincs idő arra, hogy a feltételeket és a döntés lehetséges következményeit áttekintsék. Dönteni kell azonnal! Ebben az alulinformált helyzetben az ismeretek mellett a megérzéseire is hagyatkoznia kell a döntéshozónak.

A döntés témaköre különböző kontextusokban és különböző tudományok által vizsgálható, melyek esetében a részleges átfedés is jellemző. Néhány fontosabbat megemlítve: – A mindennapi élet számtalan momentuma döntési terhet/lehetőséget ad számunkra. Vágyainkat követjük, vagy a külső elvárásokhoz alkalmazkodunk? Konfliktust vállalunk, vagy éppen elhárítjuk annak lehetőségét? A bevált úton járunk, vagy új lehetőségeket keresünk? E döntések természetesen nagyon eltérő kihatással bírnak. Vannak pillanatokhoz kötődőek, például melyik sajtót vesszük meg, de vannak hosszabb távon meghatározóak, például amikor a házasságkötéskor kimondjuk az „igen”-t. És persze számos különböző súlyú e kettő között. A döntésért való felelősség kérdése alapvetően a hosszabb időtartamra kiható döntések esetén merül fel.

– A vallás világában valamely vallás vagy felekezet melletti elkötelezettség önmagában nem kívánja meg feltétlenül a döntést, hiszen ez sokszor meghatározott vallásos nevelés (szocializáció) folyamán áll elő, ám ebben az esetben is vannak olyan helyzetek, amikor a már meglévő hívői elkötelezettség alapján egy-egy kérdéstről döntést kell hozni, abban állást kell foglalni. Ettől a helyzettől különbözik, amikor valaki nem a szocializáció eredményeként kerül be egy hitvilágba, hanem ez – számára meghatározó élmények következtében előálló – döntési helyzet következménye. Ezt megtérésnek nevezzük, ami megjelenhet áttérésként is. Az ilyen szituációkban a döntés kulcsfontosságú.

– Talán nem vitatható, hogy a katonaság (illetve az összes fegyveres testület) a leghierarchikusabban működő szervezetként jellemezhető. A hierarchikus szervezetekben, célja következtében – fizikai erőszakkal járó konfliktus megelőzése vagy megoldása –, a szervezeti rangsornak megfelelő döntési hierarchiával találkozhatunk, mely lehetővé teszi a gyors, azonnali reagálást egy veszélyes helyzetre. E területen a legszűkebb a döntés elutasításának vagy felülvizsgálatának a lehetősége.

– A pszichológia tudománya számára az az érdekes kérdés, hogy mikor és milyen lélektani állapotban jut arra egy egyén, hogy döntést hozzon, illetve hogy magának a döntésnek a

megszületése eredményez-e, s ha igen, akkor milyen jellegű lélektani változást. Legyen szó akár a döntéshozóról, akár a döntést elszenvetőről. Különösképp érdekesek azok a pszichológiai kutatások, melyek azt vizsgálják, hogy a mindennapi életben a „valószínűségi tudás” alapján miként vagyunk képesek mégis döntést hozni.

– A társadalomlélektan kutatói elsősorban arra kíváncsiak, hogy a társas együttlét megszokott folyamatát mikor és miként töri meg a döntési szituáció, a megszületett döntés milyen feltételek közepette válik elfogadhatóvá az adott csoport, közösség számára, és mindennek milyen hatása van a további együttlétre.

– Szervezetszociológiai megközelítésben (a döntéssel kapcsolatos szakirodalom jelentős része ehhez köthető) értelemszerűen az adott szervezet hatékony működése szempontjából vizsgálják a döntést, elsősorban a vezetői döntést, melynek alapvető kritériumai: alkalmazkodás a változó környezethez, és ezáltal a szervezet stabil működésének fenntartása, ugyanakkor az innováció, a kreativitás megvalósítása. Ezen igencsak különböző elvárások közötti egyensúly keresése és az egyensúly újra előállítása mindig döntést kíván.

– Az elmúlt több mint fél évszázadban a közgazdaságtan területén nagyhatású elméleti álláspontok hangsúlyozzák a racionális döntés jelentőségét. A racionális döntés modelljével nemcsak magyarázzák az egyéni cselekvést, hanem annak előrejelzésére is kísérletet tesznek. Ezt az eredetében a gazdaság területén megvalósított cselekvésmód elemzésére kialakított modellt előszeretettel alkalmazzák a politikai cselekvés értelmezésére is.

– A társadalomtudományok vonatkozásában nemcsak a racionális döntés modellje figyelhető meg, hanem másféle megközelítés is, elsősorban a szociológiában és a politika elemzésében. Ezek a decizionista elképzelések erőteljesen támaszkodnak Weber és Schmitt meglátásaira, aminek következtében világosan elválasztják a döntés lehetőségét, körülményeit feltérképező tudóst (szakértőt) és magát a döntéshozót (a politikust). A különbségtéves alapja: a politikus célokat fogalmaz meg, és azok megvalósítására és igazolására törekszik, a szakértő pedig a célok megvalósításához, majd pedig a döntés elfogadásához szükséges eszközök, feltételek ismerője.

– A jog világának összefüggésében szintén lényeges kérdésként értelmezték a döntés szerepét a jog elméleti kutatói (jogfilozófia, jogelmélet, jogszociológia). A jogi norma érvényességének decizionista elmélete szemben állt mind a klasszikus természetjogi felfogással (mely az érvényességet az isteni, a természeti vagy az észben megalapozott rendből vezette le), mind pedig a klasszikus (Kelsen) jogpozitivizmussal. Ez utóbbi ugyanis a jogrendszer zártságát hangsúlyozta, melyben a „hipotetikus alpnormából” kiinduló érvényesség „lépcsőről lépcsőre” haladva (hierarchikusan) határozza meg az alsóbb szintű normák érvényességét, s így az annak alapján hozott döntést. A „hipotetikus alpnormáról” nincs döntés (ennyiben egy rejtőzködő természetjogi alapállásról is beszélhetünk), és az ezt követő alacsonyabb lépcsőfokokon mindig csak a felsőbb szint által meghatározott döntés születhet, ugyanakkor – miként Kelsen hangsúlyozta – nemcsak egyetlen helyes döntés lehetséges, s ezáltal nyitva hagyta a döntés természetének kérdését. Ám ennek részletes vizsgálatában nem mélyült el, így kevés inspirációt kaphatunk tőle a jogi döntésproblematika elemzéséhez. Ettől eltérően Niklas Luhmann társadalomelméleti jellegű jogfelfogása – a modern jog pozitívítását hangsúlyozva – éppenhogy középpontba állította a döntés kérdését.

– Az etikai gondolkodók a döntést a voluntarizmussal (akaratiság) összefüggésben tárgyalják, mely szerint a morális álláspontok – végső soron – nem megalapozható döntésre nyúlnak vissza. A morálfilozófiai decizionizmust folytonosan kísértő veszély a relativizmus. Ugyanis egy döntés mindig kontingens, azaz születhetett volna másként is. Az etikai voluntarizmus előtörténetében a késő középkori teológiai voluntarizmus (Duns Scotus, Ockham) játszott alapvető szerepet, de ez a jogfilozófiai, politikai decizionizmusnak is előtörténete. Itt kell megjegyezni, hogy a *Princeps legibus solutus* (a fejedelmet nem köti a törvény) római jogi elve (Ulpianus Dig. 1,3,31) ugyan a döntéshozó lehetőségkörét kitágította, ám ez inkább a

Keletrómai Birodalomra volt jellemző. Nyugaton e tételt különböző értelmezési gyakorlatokkal gyengítették. Például Aquinói Tamás arról írt, hogy az uralkodó, noha legibus, a törvényeitől elszakadhat, de semmi esetre sem a jogtól mint olyantól. A természeti törvény őt is köti.

– A filozófiai megközelítések világában a döntésproblematikát illetően nagyon ellentétes megközelítésekről olvashatunk. Egyfelől az álláspontok sokasága – Szókratészre is támaszkodva – a kételyt hangsúlyozza, azaz a döntéshez szükséges feltételek megalapozott tudását illető kételyt, másfelől pedig – főként a 19–20. századi egzisztenciálfilozófiában (Kierkegaard, Heidegger, Sartre, Jaspers), de már Nietzsche-nél is hasonló figyelhető meg – a döntés mint a személyiség alapvető ismérve, sőt a személyiség mibenléte szempontjából konstitutív jelentősége fogalmazódik meg. Valójában itt nincs szó szükségképpen ellentétéről, hanem annak a kifejeződésével találkozhatunk, hogy noha a tudás megalapozottsága nem érhető el, ám dönteni mégis kell. S ha így van, akkor a döntés nem vezethető le az éppen adott, aktuálisan birtokolt ismertből, röviden: az előzményekből.

Az akadémiai értekezésemben azonban nem vállalkoztam e széles spektrum vizsgálatára, kiváltképp nem érintem a döntésemélettel kapcsolatos szinte áttekinthetetlenül széles szervezetelméleti, közgazdasági, politológiai, pszichológiai szakirodalmat, melyekben a döntés kérdéskörét újabban összekapcsolják a játék- és hálózatelméleti megfontolásokkal. Mindezek számbavétele önálló könyvet kívánna.

A döntés szerepe a jog világában

Könyvem két főszereplője, Carl Schmitt és Niklas Luhmann, különbözőképp viszonyult a jog világa és a döntés kérdéskörének kapcsolatához. Schmitt e tekintetben legismertebb felvetései a politikai élet sajátosságaira koncentrált és ennek a jogra vonatkozó kihatását elemezte. Luhmann magában a jogban vizsgálta a döntés megjelenését és szerepét. Az egyik egy külső, a másik pedig egy belső szempontot érvényesített.

A politika egy adott közösségre kötelező döntések világa, és a jog, mint az általánosan érvényes szabályalkotás területe, szintén egy adott közösség egészének életét befolyásolja. A döntés problematika bekapcsolása szemben áll azzal az elképzeléssel, mely úgy ábrázolja a modern politika (demokrácia) és jog (jogállam, joguralom) világát, mint ami racionális masinériaként működik, és vívmányként értékeli a döntés lehetőségének és súlyának, főként a döntés személyhez kötöttségének csökkenését. Sem Schmitt, sem Luhmann nem osztotta ezt a döntést semlegesítő látásmódot.

E két gondolkodó egyébként, noha a döntést egyaránt kulcsfontosságúnak tartották, a modern társadalom diagnózisát tekintve, alapvetően különbözött. Schmitt a modern politikai világot úgy látta, mint amiben a döntés jelentősége visszaszorul, és ezt egyúttal a szuverén korlátozásaként ítélte meg. Luhmann pedig a modern jog jellemzőjeként mutatta be a döntésre való átállást, azaz a döntés jelentőségének előtérbe kerülését. A diagnózisok különbözősége mögött eltérő intellektuális érdeklődések, eltérő szempontok találhatók. Schmittet döntésként valójában az „abszolút döntés” érdekelte, a politikai döntés (ha úgy tetszik, egy kivételes állapot), amikor a döntés látványosan levezethetetlen a körülményekből, mintegy a semmiből jön, és az addigi társadalmi-politikai helyzetet radikálisan megváltoztatva új pályára állítja az együttélés rendjét. Luhmann pedig – épp a jog világára koncentrálna – hangsúlyt fektetett a döntéstípusok közötti megkülönböztetésre, és azon belül szintén a „levezethetetlen döntésekre”, ám azokra nem mint a társadalmat radikálisan megváltoztató határozatokra tekintett, hanem annak magyarázatára törekedett, hogy miként tud a társadalom az e döntések által kiváltott változások ellenére – vagy éppen általuk – mégis stabilan működni.

E két gondolkodó középpontba állítása azért is tanulságteli, mert velük két különböző jellegű döntéseméleti alapállás reprezentálható. Míg a luhmanni megközelítés

egyértelműen deskriptív jellegű, azaz a ténylegesen megvalósuló döntések, illetve az ezen belüli típusok elkülönítésére, értelmezésére törekszik, addig Schmittnél a deskriptív jelleg helyenként átlépett a normativitás területére, vagyis annak kifejezésére, hogy a történelmi tapasztalatok alapján milyenek *kell* lennie az „igazi” döntésnek.

Kitekintés más megközelítésekre

Természetesen a döntésproblematika nemcsak az eddigiekben említettek szellemi munkálkodásában figyelhető meg, hanem más, kortárs eszmék képviselőinél is. Itt most csak Jürgen Habermasra és John Rawlsra utalnék. Mindketten a helyes döntés lehetőségfeltételeit vizsgálták.

Habermas azt látta e tekintetben megfelelőnek, ha a döntés mögött egy diskurzusban létrejött egyetértés áll. Az egyetértéshez vezető út pedig a racionális érvelésen nyugszik. Ez a konszenzuselmélet nem zárja ki a konfliktusokat, sőt épp a konfliktusok léte alapozza meg az érvelésekkel folyó diskurzus szükségességét. Ám az elért konszenzus már felszámolja a konfliktusokat. A vita tehát feltétele és nem célja a diskurzusnak. Hermann Lübbe, vitatva a racionális érvelés mindenhatóságát, megjegyezte, hogy „minden vita azzal zárul, hogy az okok helyett a kezeket mutatják fel [mármint a szavazáskor]”.

A döntésproblematikát illetően komoly dilemmába ütközünk. A döntés, legalábbis a politikai döntés, mindig felveti a kényszer szükségességét, mivel a tapasztalatok szerint a politikai elképzelések többfélék, ám ezek közül csak egy realizálódhat. A konszenzus alapú döntést normaként tételező tanácskozó demokrácia elmélete azonban semlegesíti a kényszert. A tanácskozás főkérdése: miként történhet az információk egyesítésének a feldolgozása. A tanácskozásban egy hosszadalmas, ellenőrzött, tudatos, a szabályokat követő folyamat előzi meg a döntést. Kérdés: az információfeldolgozás számára ez a lassúság megfelelő vagy nem. Miért is kell tanácskozni egy döntés előtt? Habermas szerint azért, hogy a döntésben minden érintett részt vegyen. Ebből ugyanakkor nem következik, hogy szükségképp jobb eredményhez vezet az ilyen döntés (az eredmény megítélése csak hosszabb időtávban és egy újabb tanácskozásban történhet), csak az, hogy akik a megbeszélésben részt vettek, felelősek a döntésért.

Nem csak az a kérdés, hogy értelmes-e a döntés fogalmát használni teljes körű egyetértés esetén, amikor nincs senki, akivel *szemben* a döntést érvényesíteni kellene, hanem az is, hogy van-e realitásalapja egy ilyen elvárásnak, illetve milyen időtartamban értelmezhető a tanácskozás eredményeként létrejött egyetértés. Mert nem feledhetjük, a döntés nemcsak valaki(k) által valamiről szól, hanem időben szűkös. Nem mindegy, hogy mikor hoznak meg egy döntést. Elvileg nem kizárt, hogy megszülethessen egy egyetértésen alapuló döntés, ám lehet, hogy csak akkor, amikor már idejét múlta a döntési szituáció.

Rawls a helyes döntést az igazságosság megvalósulásaként látta és lehetőség feltételeként az eredeti helyzet hipotéziséből indult ki. Ugyanis szerinte az eredeti helyzet elemzésével feltárhatók az igazságosság azon elvei, amiket a szabad és racionális, csak a saját érdekükre tekintő személyek választanának, *ha* az egyenlőség eredeti helyzetében lennének, és azzal a feladattal kerülnének szembe, hogy jövőbeli társadalmuk formáját, alapszerkezetét és fundamentális normáit meghatározzák. Az igazságosság megvalósulása esetén egy jól berendezett társadalomban” élhetünk.

A Rawls-féle eredeti helyzet jellemzője, hogy a résztvevők a tudatlanság fátyla alatt vannak, azaz egy extrém módon információdeficités helyzetben kell döntést hozniuk az igazságosságkritériumról. Pontosabban két, egymáshoz kapcsolódó feltevésről van szó. Először is arról, hogy ha valakinek alkotmányos elveket kell választania, és ugyanakkor semmit sem tud arról, hogy konkrétan milyen döntés lenne számára előnyös, akkor választásában általános szempontok alapján dönt. A második esetben olyan általános

szempontok vezetnek a döntést, melyek biztosítják, hogy az érintett a jövőbeli esetleges hátrányokat jó eséllyel elkerülhesse. Ez tehát, a kanti kategorikus imperatívusz gondolatmenetét idéző módon, egy olyan eljárást rögzít, amelyben az emberek csak azokat a szabályokat fogadják el, amelyeket önmagukra vonatkoztatottként is akceptálni tudnak. Konkrétabban: azon gondolkodnak, hogy a legrosszabb lehetőségek fényében döntve miként lehet a kevésbé rosszat választani, miként lehet a minimum maximumát biztosítani. Ez az elv a *maximin* szabály.

Mindkét gondolkodó vonatkozásában az elemzés kitekintett a kritikákra is. Habermas esetében főként arra, hogy gyakorlatilag mennyiben valósítható meg a konszenzust elérő tanácskozás (diskurzus)? Rawls vonatkozásában pedig arra, hogy olyan mindent átfogó racionalitást tétel fel, ami egyáltalán nem biztos, hogy jellemzi az emberi viselkedést.

A döntés súlyát semlegesítő mechanizmusok

A döntés nemcsak aluldeterminált, hanem mindig egy alulinformált helyzetben is születik meg. Aluldeterminált, mert még azon esetekben is, amikor a premisszákból való levezetéssel találkozunk (ami például a Luhmann fejezetben programozott döntésként olvasható), akkor is dönteni kell a döntéshozónak arról, hogy a dedukciót választja vagy nem. Továbbá alulinformáltságról is beszélnünk kell, mivel a döntés eredménye mindig csak később ismerhető meg, mint ahogy magát a döntést meghozták. Ebből következően csak az eredmény ismeretében lehet visszakövetkeztetni arra, hogy a döntéskor milyen információs tartományt kellett volna ismerni. Ám nem tudhatjuk előzetesen azt, amit csak később tudhatunk meg. Épp ezért állítható, hogy a döntés *mindig* alulinformált helyzetben születik meg, mindig van egy információs tartomány, ami a döntéshozatalkor még nem ismerhető.

A döntés egy kényelmetlen helyzet. Kényelmetlen, mert egyfelől bizonytalan helyzetekben is gyakorta döntenünk kell, és ez a hibavétés lehetőségét fokozza, másfelől pedig mert a döntés személyes elemmel is bír, és ennek következtében a felelősség alól nem bújhat ki az, aki éppen egy-egy döntést meghozott. Döntésről ugyanis csak akkor beszélhetünk, ha van szabadság, és ha van szabadság, akkor van a döntésért való felelősség is. A szabadság – döntés – felelősség triászta megbonthatatlan egységet képez.

A döntéssel és a felelősséggel kapcsolatos kényelmetlenséget többféle módon lehet semlegesíteni, de mindegyik közös ismérve: a személyes elem kihagyása. A semlegesítés leggyakoribb módja a determinista világkép megfogalmazása, mely szerint a döntés valójában meghatározott premisszákból való levezetésből következik, mintegy automatikusan. Ezáltal a felelősség is elenyészik, hiszen az okokból kikerülhetetlen módon következett az okozat (a „döntés”). A döntés súlyától mentesítenek a normák is. Arnold Gehlen nagyon alaposan megvizsgálta a normák tehermentesítő szerepét. Azzal, hogy normákat alakítunk ki – akár tudatosan, akár spontán-organikus folyamatban történik mindez – és a normák követése elvárt norma, akkor nem szükséges a mindennapi élet történésfolyamában minden egyes probléma, konfliktus felmerülésekor döntenünk, hanem egyszerűen meghatározott normákat követünk. A felelősség így nem a döntéshez kapcsolódik (ami nem történik meg), hanem a normakövetéshez (ami megtörtént vagy nem).

A személyes döntés semlegesítésének legnagyobb hatású újkori találmánya a jogállam. A jogállam eszméje a középkorra nyúlik vissza, ám a modernitásban vált általánosan elismert követelménnyé. Pontosabban a joguralomról és a jogállamról kell beszélnünk. E két fogalom két különböző jogi kultúrához kötődik, ám abban egyek, hogy a politikában a személyes döntés lehetőségének korlátozását fejezik ki. Az angolszász hagyomány írásaiban a 17. század elejétől a joguralomról olvashatunk, mely fogalom azt hangsúlyozza, hogy a politikát nem személyes döntéseknek – melyben a szuverén meghatározott személyre vonatkozóan dönt – kell uralniuk, hanem a jog alapján hozott általános érvényű (személytelen, normatív)

döntéseknek, melyek mindenkire kötelezőek. Ebben a jogegyenlőség elve fejeződött ki. Alapvetően a német jogi gondolkodás hagyományához kötődő, és nagyjából két évszázaddal később megjelent jogállam fogalma hasonló követelményrendszert fogalmazott meg. Mindkét változatban egy (felértékelt) mechanizmus áll szemben a (leértékelt) személyes döntéssel. Pontosabban nem egyszerűen leértékelt a személyes döntés, hanem a veszély lehetőségét hordozza, s ezért szükséges a korlátozása. Ezen a ponton nagyon jól látszik a demokrácia és a jogállam feszültsége. Amíg a demokrácia a szuverenitás kiteljesítését jelenti (népszuverenitás), addig a jogállam a szuverén korlátozását.

A jog területén egy évszázada megfogalmazódott a döntéselv (decizionizmus), és szinte azonnal megjelent ennek elutasítása is. A decizionizmussal szembeni fenntartás elsősorban nem a *jogi* döntéssel kapcsolatos bizalmatlansággal függött össze, hanem azzal, hogy a döntést politikai aktusként gondolták el, és mint ilyet utasították el. Magyarán a politikai döntés kiszámíthatatlansága miatti rossz érzést vetítették rá a jogra. Pedig a jogban mindig is jelen volt a bírói mérlegelés kérdése, ami szükségképp a döntés szerepét hangsúlyozza. Régóta foglalkoztatja a jogelméleti gondolkodókat, hogy a bírónak van-e döntési autonómiája vagy csupán a „törvény szája” – miként erről Montesquieu-nél olvashatunk. A politikában a decizionizmus gyakorta mint a demokrácia tagadása értődött. Valami olyan, ami a voluntarizmushoz kötődik, és ezáltal az irracionalizmus gyanúját veti fel.

A kérdés tehát: mit fed el a semlegesítés? A válasz egyszerű: a lehetőségek és a következmények pluralitását. Röviden: egy mechanikusan működő óraszerkezethez hasonlóan képzelet el a társadalmi életet, melyben nem kell a lehetőségek közül választani, mert objektíve nincsenek lehetőségek, hanem esetleg csak tudatlanság, melyből következően nem ismerjük fel az egyetlen (optimális) „lehetőséget”. Ehhez társul a döntés következményeinek monokontextualitása, azaz annak feltevése, hogy egyértelműen és előre láthatóan meghatározható az adott döntés következménye. Noha a döntéshozó alulinformált, de a meglévő információi önmagukban is egy összetett kontextusra utalnak. Ahhoz, hogy képes legyen dönteni, ezt a komplexitást (aminek része annak tudása, amit tud, és annak a halvány tudása is, amit nem tud) le kell egyszerűsíteni, és ennek a komplexitás redukciónak bevált változata a semlegesítés, ami magára a döntésre és a döntés elfogadására nézve is kihat.

Publikációk a témakörben

Karácsony, András: Állam és szuverenitás In: Erdős, Csaba; Orbán, Balázs; Smuk, Péter (szerk.) *Gubernatio, Constitutio, Communitas - Ünnepi írások a 65 éves Stumpf István tiszteletére* Budapest, Magyarország : Századvég (2022) 532 p. pp. 189-199. , 11 p.

Karácsony, András *Additions to the Idea of Nature in Natural Law Thinking – Transition to Modernity* JOURNAL ON EUROPEAN HISTORY OF LAW 13 : 1 pp. 161-167. , 7 p. (2022)

Karácsony, András *Szuverenitás – jogállam – joguralom* In: Mezey, Barna (szerk.) *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában* Budapest, Magyarország : Gondolat Kiadó (2021) 361 p. pp. 149-158. , 10 p.

Karácsony, András; Nagypál, Szabolcs: *The Rule of Law and the Extraordinary Situation* PUBLIC GOVERNANCE ADMINISTRATION AND FINANCES LAW REVIEW 6 : 1 pp. 65-72. , 8 p. (2021)

Karácsony, András; Nagypál, Szabolcs: *Jogállam és rendkívüli helyzet* In: Koltay, András; Török, Bernát (szerk.) *Járvány sújtotta társadalom: A koronavírus a társadalomtudományok*

szemüvegén keresztül Budapest, Magyarország: Ludovika Egyetemi Kiadó (2021) 594 p. pp. 39-48. , 10 p.

Karácsony, András: Max Weber hatása Carl Schmittre. In: Pongrácz, Alex (szerk.) Ünnepi tanulmányok a 65 éves Cs. Kiss Lajos tiszteletére. Ut vocatio scientia Budapest, Magyarország: Ludovika Egyetemi Kiadó (2021) 546 p. pp. 165-176. , 12 p.

Karácsony, András: The Re-emergence of Sovereignty HUNGARIAN CONSERVATIVE 1 : 1 pp. 50-56. , 7 p. (2021)

Karácsony, András: A szuverenitás impulzusa In: Karácsony, András; Téglási, András; Tóth, J. Zoltán (szerk.) Philosophus trium scientiarum. Tanulmányok a 70 éves Pokol Béla tiszteletére. Budapest, Magyarország: Századvég Kiadó (2021) 388 p. pp. 95-104. , 10 p.

Karácsony, András; Monostori, Markus: Szuverenitás – posztsoverénitás – Európai Unió JOGELMÉLETI SZEMLE : 1 pp. 14-24. , 11 p. (2021)

Karácsony, András: Staatstheoretischen Denken in Ungarn und das deutsche Geistesleben In: Szalai, Zoltán; Orbán, Balázs (szerk.): Der ungarische Staat: Ein interdisziplinärer Überblick Berlin, Németország: Springer International Publishing (2021) 511 p. pp. 259-272. , 14 p.

Karácsony, András: Adalékok a szuverenitás jogi és politikai felfogásának vitájához. In: Karácsony, András (szerk.): Szuverenitáskérdések. Elméletek, történetek. Budapest, Magyarország : Gondolat Kiadó (2020) 227 p. pp. 12-26. , 15 p.

Karácsony, András: Carl Schmitt a szuverénról. In: Megyeri-Pálffy, Zoltán (szerk.): Szuverenitáskutatás Budapest, Magyarország : Gondolat Kiadó (2020) pp. 18-26. , 9 p.

Karácsony, András: A hatalom szemantikája. In: Horváth, Szilvia; Gyulai, Attila (szerk.): Dialógus, vita, diskurzus: Tanulmányok Szabó Márton diskurzív politikatudományáról Budapest, Magyarország : L'Harmattan Kiadó, MTA TK Politikatudományi Intézet (2019) 256 p. pp. 73-79. , 7 p.

Karácsony, András: A magyar államelméleti gondolkodás kialakulása és kapcsolata a német szellemi élettel. In: Orbán, Balázs; Szalai, Zoltán (szerk.): Ezer éve Európa közepén: A magyar állam karaktere Budapest, Magyarország : Mathias Corvinus Collegium, Tihanyi Alapítvány (2019) 533 p. pp. 235-246. , 12 p.

Karácsony, András: Lázadás az intézmények ellen: német konzervatív reakciók 1968-ra CIVIL SZEMLE 15 : 2 pp. 5-11. , 7 p. (2018)

Karácsony, András: Döntés és hagyomány. KOMMENTÁR 13 : 3-4 pp. 15-17. , 3 p. (2018)

Karácsony, András: Kivételes állapot a jogban és a jogon túl. In: Zsidai, Ágnes; Nagypál, Szabolcs (szerk.): Sapere aude : Ünnepi kötet Szilágyi Péter hetvenedik születésnapja tiszteletére Budapest, Magyarország : ELTE Eötvös Kiadó (2017) 470 p. pp. 213-220. , 8 p.

Karácsony, András Jogelméleti előadások. Budapest, Magyarország : ELTE Eötvös Kiadó (2017)

Karácsony, András: In the Attraction of Natural Right: István Bibó's Conception of Law RIVISTA INTERNAZIONALE DI FILOSOFIA DEL DIRITTO 94 : 2-3 pp. 245-260. , 16 p. (2017)

Karácsony, András: Az új politikai teológia – Metz. In: Schwendtner, Tibor (szerk.): Hatalom és filozófia: Hermeneutikai, fenomenológiai megközelítések Budapest, Magyarország : L'Harmattan Kiadó, Magyar Daseinanalitikai Egyesület (2016) 193 p. pp. 69-78. , 10 p.

Karácsony, András: Heidegger Hegel államfelfogásáról. In: Gedő, Éva; Schwendtner, Tibor (szerk.): Filozófia és nemzetiszocializmus: értelmezések és kontextusok Budapest, Magyarország : L'Harmattan Kiadó (2016) 215 p. pp. 143-154. , 12 p.

Karácsony, András: A közösség politikai teológiája: Taubes – Schmitt. In: Fejes, Zsuzsanna; Török, Bernát (szerk.): Suum cuique : Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére Szeged, Magyarország : Pólay Elemér Alapítvány (2016) 770 p. pp. 91-102. , 12 p.

Karácsony, András: Deszakralizáció és a vallási hagyomány Molnár Tamás gondolkodásában. In: Pogrányi, Lovas Miklós (szerk.): Konzervatív reneszánsz az Egyesült Államokban Budapest, Magyarország : Századvég Kiadó (2016) pp. 83-93. , 11 p.

Karácsony, András: A jogtudomány teológusa: Carl Schmitt politikai teológiája Gödöllő, Magyarország : Attraktor Kiadó (2016) , 218 p.

Karácsony, András: Politics as Struggle for Being Recognised: A Controversy between Heidegger and Schmitt. EXISTENTIA 25 : 1-2 pp. 111-129. , 19 p. (2015)

Karácsony, András: Mozaikok: Politika - értelmiség – konzervativizmus. Máriabesnyő, Magyarország : Attraktor Kiadó (2014) , 274 p.

Karácsony, András: Jog, állam, politika – mint gyakorlati probléma. VILÁGOSSÁG 52 : tavasz-nyár pp. 273-276. , 4 p. (2013)

Karácsony, András: Organikus demokrácia kontra liberális jogállam. VILÁGOSSÁG 51 : ősz pp. 117-122. , 6 p. (2010)

Karácsony, András: Molnár Tamás mint a politikai teológia művelője. In: Frenyó, Zoltán (szerk.) Molnár Tamás eszmevilága Budapest, Magyarország : Barankovics István Alapítvány, Gondolat Kiadó, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola (2010) 259 p. pp. 130-140. , 11 p.

Karácsony, András: Das neuzeitliche Wissenschaftsideal und die Rechtswissenschaft. ANNALES UNIVERSITATIS SCIENTIARUM BUDAPESTINENSIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATAE - SECTIO IURIDICA 50 pp. 139- 152. , 14 p. (2009)

Karácsony, András: Rechtstheorie - Rechtssoziologie (Spannungen zwischen den Disziplinen). ANNALES UNIVERSITATIS SCIENTIARUM BUDAPESTINENSIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATAE - SECTIO IURIDICA 49 pp. 55- 70. , 16 p. (2008)

Karácsony, András: A jogtudomány teológusa a politikai teológiáról, Carl Schmitt vitája Erik Petersonnal. In: Borbély, Gábor; Gábor, György; Szántó, Veronika; Geréby, György (szerk.): Királlyá lett a te Istened. Fejezetek a politikai teológia történetéből Budapest, Magyarország : Akadémiai Kiadó (2008) 273 p. pp. 11-31. , 21 p.